

KÜLTÜREL ROTA GELİŞTİRİLMESİ: EVLYA ÇELEBİ'NİN İZİNDE İZMİR*

Cultural Route Development: İzmir Following the Footsteps of Evliya Çelebi

Prof. Dr. Nilgün AVCI**
Buğra COŞKUN***

ÖZ

UNESCO bünyesinde hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile kültürel mirasın korunması amaçlanmaktadır. Kültürel mirasın, tanıtımı ve yaşatılması ile korunmasının sağlanabileceği görüşü savunulmaktadır. Küreselleşme sonucunda, ortaya çıkan kültürde tek tipleşme sorununa, kültürel mirasın tanıtma ve yaşatmanın çözüm olabileceği düşünülmektedir. Sözleşmede geçen “yaşayabilirliğini güvence altına alma” ifadesi ile kültürel mirasın yaşatılması ve korunmasında birçok bilim dalındaki araştırmacıya görev düşmektedir. Kültürel miras, turizm alanı için de önemli bir konudur. Son yıllarda kültürel miras konusunda turizm alanında birçok çalışma yapılmıştır. Kültür, tarih ve doğal çevre turizmin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Turizmin kültür ve doğayı metalaştırması yönündeki endişelerin giderilmesi için kültür ve turizmin iş birliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Dünya Turizm Örgütü bu yöndeki çalışmalarını hızlandırmış, sürdürülebilir turizm raporlarını belirlemiştir. Dünya Turizm Örgütü turizm ve kültür sinerjisi üzerine toplantılar düzenleyerek raporlar hazırlamıştır. Sorumlu turizm anlayışının gelişmeye başlamasıyla, gelecek nesilleri düşünerek, turizmden elde edilecek faydaların tüm paydaşların yararına olması hedeflenmektedir. Turizmin yalnızca bir tüketim aracı olmadığı, kültürel değerlere farkındalığı artıran bir güç olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Kültür turizmi içerisinde değerlendirilen kültürel rota oluşturulması, bir turizm ürünü oluşturmanın yanında, kültürel mirasın korunması, değerinin bilinmesi ve yaşatılması amaçlarına hizmet etmektedir. Kültürel rotalar, kültürel mirası koruma ve tanıtmayı sürdürülebilirlik yaklaşımı içinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin de imzası bulunan “Avrupa Konseyi Kültür Rotaları Programı” kültürel mirası korumayı ve tanıtımını sağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin Program çerçevesinde değerlendirilebilecek birçok kültürel rota potansiyeli bulunmaktadır. Dünyada sürdürülebilirlik anlayışıyla oluşturulan ve yönetilen kültürel rotaların kültürel mirası koruma ve yaşatmada kullanıldığı iyi örnekler bulunmaktadır. Kültürel rotaya uygun olmayan alanların uygulamaya geçse de devamlılık gösteremedikleri görülmüştür. Rotalar belirlenirken doğru kriterlere göre değerlendirilmelidirler. Bu çalışmada Bozic ve Tomic'in geliştirdiği “Kültürel Rota Değerleme Modeli” kullanılarak Evliya Çelebi'nin İzmir seyahati kültürel rota olarak incelenmiştir (Bozic ve Tomic 2016: 28). 17. yüzyılda 40 yılı aşkın süre geniş bir coğrafyada seyahat eden ve gezdiği yerlerin iklimi, coğrafyası, yapıları, gündelik yaşamı, hikâyeleri hakkındaki yazılarıyla Evliya Çelebi günümüz gezginlerine rehberlik etmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde yer alan birçok tarihi eserin korunmuş olması, geleneklerin yaşaması kültürel rotanın geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Rota üzerindeki doğal güzellikler ve tılsımlarla ilgili hikâyeler turistik çekicilik oluşturmaktadır. Kültürel rota değerlendirme modelinde turizme özgü unsurların yanında, bilimsel çalışmalar, rotaya özgü değerler, ekonomik önem, tedbir ve koruma önlemleri bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin İzmir seyahatinin, kültürel rota değerlendirme modelini oluşturan tüm öğelere göre, kültürel rota geliştirmeye uygun olduğu görülmüştür. Evliya Çelebi İzmir Rotasının hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir anlayışla yönetilebilmesi için bir konsorsiyum oluşturulması önerilebilir. Bu çalışma ile kültürel mirasın tanıtımı ve yaşatılması konusunda, turizmin, kültürel rota ile bir araç olabileceği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Evliya Çelebi, Seyahatname, kültür turizmi, kültürel miras, kültürel rota.

ABSTRACT

With the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, which is prepared within the body of UNESCO, it is aimed to safeguard cultural heritage. It is advocated that the safeguarding of cultural heritage can be achieved by promotion and viability. It is thought that promoting the cultural heritage can be the solution to the uniformization problem in the culture that emerged as a result of globalization.

* Geliş tarihi: 16 Şubat 2020 - Kabul tarihi: 13 Mart 2023

Avcı, Nilgün; Coşkun, Buğra “Kültürel Rota Geliştirilmesi: Evliya Çelebi'nin İzinde İzmir” *Milli Folklor* 137 (Bahar 2023): 111-122

** Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İzmir/Türkiye, nilgun.avci@ege.edu.tr, ORCI ID:0000-0003-4746-8762.

*** Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, İzmir/Türkiye, bugracoskun@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-2689-1492.

Researchers in many disciplines are responsible for the viability and preservation of cultural heritage with the expression “guaranteeing viability” in the Convention. Cultural heritage is also an important issue for the tourism area. Many studies have been carried out in the field of tourism and cultural heritage in recent years. Culture, history and natural environment are the main sources of tourism. In order to alleviate the concerns regarding the commodification of culture and nature, there is a need to increase the cooperation of culture and tourism. In recent years, the World Tourism Organization has speeded up its activities in this direction and determined the principles of sustainable tourism. The World Tourism Organization has prepared meetings and organized reports on tourism and cultural synergy. With the development of responsible tourism understanding, it is aimed that the benefits to be gained from tourism will benefit all stakeholders by thinking about the next generations. It is tried to be emphasized that tourism is not just a consumption tool, it is a power that increases awareness of cultural values. Creating a cultural route evaluated within cultural tourism serves the purposes of protecting cultural heritage, knowing its value and keeping it alive as well as creating a tourism product. Cultural routes try to realize the promotion and promotion of cultural heritage in a sustainability approach. Turkey also signed the "Council of Europe Cultural Routes Program" aiming to ensure the protection and promotion of cultural heritage. There is a good deal of cultural potential that is flying under the program in Turkey. There are good examples in the world where cultural routes created and managed with the concept of sustainability are used to protect and sustain cultural heritage. It was observed that the areas that are not suitable for the cultural route, although they were put into practice, could not show continuity. When determining the routes, they should be selected according to the correct criteria. In this study, Evliya Çelebi's travel to İzmir was examined as a cultural route by using the "Cultural Route Evaluation Model" developed by Bozic and Tomic (2016: 28). Evliya Çelebi guides today's travelers with the writings about the climate, geography, structures, daily life and stories of the places that have traveled and traveled in a wide geography for more than 50 years in the 17th century. Preserving many historical artifacts in Evliya Çelebi's Seyahatname enables the development of the cultural route. Stories about natural beauty and talismans on the route create tourist attraction. In the cultural route evaluation model, besides tourism-specific elements, there are scientific studies, route-specific values, economic importance, precautions and protection measures. It was seen that Evliya Çelebi's İzmir journey is suitable for developing a cultural route according to all the elements that make up the cultural route valuation model. It is suggested that a consortium can be proposed to realize the Evliya Çelebi İzmir Route and manage it with a sustainable understanding. With this study, it has been emphasized that tourism can be a tool with the cultural route in the promotion and protecting of the cultural heritage.

Keywords

Evliya Çelebi, Seyahatname, cultural tourism, cultural hritage, cultural route.

Giriş

Kültürel değerleri koruma çalışmaları uluslararası kuruluşların, devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve akademinin öncelikli konulardan birini oluşturmaktadır. Kültürel değerleri ortaya çıkarmak, önemini vurgulamak ve koruma yöntemleri geliştirmek birçok bilim dalında olduğu gibi turizm alanında da tartışılmaktadır. Turizmin en önemli kaynakları kültürel, tarihî ve doğal çevredir. Tarih, kültür ve çevre turistler açısından çekicilik unsurlarıdır. Turizm alanında sürdürülebilirlik tarih, kültür ve çevre kaynaklarının değerlendirilmesi ve korunması konularını öne çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürel değerlerin korunmasında sürdürülebilir turizm önemli bir araç olarak kabul edilebilir. Türkiye'nin de taraf olduğu Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin amaçlarında yer alan “koruma, saygı duyma ve değerbilirliği sağlama” hedeflerini gerçekleştirmede turizme de görevler düşmektedir. Oğuz, bu Sözleşme’de, kültürel mirasın yaşatılarak korunmasına bağlı olarak, aktarım, katılım, paylaşılan deneyim ya da tarihsel süreklilik temalarını da içerecek bir yaklaşımla mirasın korunmasının amaçlandığını belirtmektedir (2013a: 3). Ölçer Özünel’in vurguladığı gibi son yıllara kadar teorik ve uygulamaya yönelik yaklaşımların çoğu koruma ekseninde gerçekleşmiştir (2013: 65). Turizmin yerel kültürlerin korunması ve canlandırılması için yararlı olduğunu savunan çalışmalar (Werner, 2003: 143) olduğu gibi doğru yönetilmediğinde zarar verdiği de bilinmektedir. Özellikle Van Der Zeijden’in “metalaştırma ve aşırı ticarileştirme, geleneğin bütünlüğünü ihlal edebilecekleri için kaçınılması gereken

tuzaklardır” uyarısını turizm paydaşlarının hiç akıldan çıkarmaması gerekiyor (2015: 200).

Turizm, toplumun kültürüne, tarihine ilgiyi çekerek değerlerini aktarmada, yaşatmada sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Dünyada birçok ülke ve uluslararası kuruluş turizmin bu rolünden yararlanmak için projeler geliştirmektedir. Avrupa Konseyi 2010 yılından itibaren “Avrupa Konseyi Kültür Rotaları” isimli bir program ile kültür ve turizme destek olmaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyi Kültür Rotaları Programı’na 2018 yılında Kültür Rotalarına İlişkin Genişletilmiş Kısmi Anlaşma’yı imzalayarak katılmıştır. 2019 yılı itibarıyla projede 32 üye ve 3 gözlemci ülke bulunmaktadır. Türkiye oluşturulmuş 38 Avrupa Kültür Rotasından; Yahudi Miras Rotası, Zeytin Ağacı Rotası ve Tarihi Termal Şehirler Rotaları, Demir Perde Yolu, Avrupa Endüstriyel Miras Rotası projelerinde yer almaktadır (Yılmaz 2021: 7). Bu projede Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği kültürel, sosyal ve çevresel kalkınmayı destekleyen sürdürülebilir projeler oluşturulması için iş birliği yapmaktadır (Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü 2019: 4).

Türkiye’nin kültür rotası oluşturabilecek birçok kültürel değeri bulunmaktadır. Bunlardan biri de tarihteki önemli gezginlerden Evliya Çelebi’dir. Avrupa Konseyi Kültür Rotaları programı kapsamında, Türkiye’nin 6 yeni rota fikri içinde “Büyük Kaşif Evliya Çelebi Rotası” bulunmaktadır (Yılmaz 2021: 7). Günümüzde Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi gezginler için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir. Evliya Çelebi’nin İzmir seyahati birçok çalışmaya konu olmuştur. Akan’ın ve Kuzay Demir’in çalışmalarında, Çelebinin Seyahatnamesi’nde İzmir’de gördüğü ve yazarlar tarafından farklı, dikkat çekici ya da tılsım olarak adlandırılan unsurlar üzerinde durulmuştur (Akan 2011: 203; Kuzay Demir 2011: 80). İzmir’in tılsımları, dikkat çekici unsurları, kültürel rota oluşturmada önemli kabul edilen değerlerdir. Evliya Çelebi’nin gözüyle İzmir ve çevresini konu alan ve 3 ciltten oluşan bir diğer çalışmada, Çelebi’nin İzmir seyahatindeki güzergâh üzerindeki yerleşim yerleri ve kalelerin özelliklerini inceleyen makalelere yer verilmiştir (Ekici ve Gökçe 2013: III). 3 ciltlik kitapta, Seyahatname’de belirtilen güzergâhtaki eserlerin günümüzdeki durumları görülebilmektedir. Eserdeki bir makalede Şahin, Çelebi’nin İzmir güzergâhındaki sorunlarını incelemiştir (2013: 81). Yapılan çalışmalarda Evliya Çelebi’nin İzmir seyahati birçok yönden incelenmiş, mevcut durumu ortaya konmuştur. Bu çalışmanın amacı, bir kültür hazinesi olan Evliya Çelebi’nin seyahatinden kültürel rota geliştirmeyi tartışmak, böylece mirası yaşatma ve değerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Kültür Turizmi

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre dünyada 2018 yılında 1,4 milyar, 2019 yılında 1,460 milyar turist seyahat etmiş, 1,481 trilyon \$ turizm harcaması yapılmıştır (Dünya Turizm Örgütü 2020: 2). Bu sayısal veriler, turizmin ekonomik etkisinin yanında insan hareketliliğinden doğan birçok etkileşimi de beraberinde getiren büyük bir güç olduğunu göstermektedir. Turizm; ekonomi, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, tarih, kültür, siyaset gibi birçok alanla ilişkilidir. Son yıllarda, küreselleşme karşısında yerel bir kimlik kaynağı olarak kültüre ilginin artması, turizmin büyümesi ve kültürel varlıkların erişilebilirliği nedeniyle turizm ve kültür ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlanmıştır (Dünya Turizm Örgütü 2018: 2).

Günümüz tüketicileri yalnızca yeni tüketim ürünü aramamakta, yeni duygular ve etkileşimler de aramaktadır (Bujdoso vd. 2015: 309). Bu teoriye göre, insanların deneyimler açısından zengin bir yaşam doyumu araması sonucu olarak, kültürel tüketimin arttığı görülmektedir. Kültür, turistlerin destinasyon seçiminde en önemli güçlerden biri

hâline gelmektedir (Correia, Kozak ve Ferradeira 2013: 414). Dünya Turizm Örgütünün “Tourism and Culture Synergies” (Turizm ve Kültür Sinerjisi) raporuna göre dünyada seyahat edenlerin %47’si kendini “kültürel gezgin” olarak tanımlamaktadır (2018: 20). Raporda, gelecekteki politika hedefinin turizm ve kültürün sinerjisini entegre eden yaklaşımları geliştirme yönünde olduğu belirtilmiştir. Kültür turizmi, geçmişin değerlerini korumanın ne kadar önemli olduğu ve kültürel mirasın ve doğal çevreye saygının kimliği nasıl güçlendirebileceği konusunda farkındalığı arttırmayı amaçlayan bir turizm türüdür (Bujdoso vd. 2015: 313). Kültür turizmi, iş bulma olanakları sağlamakta, yatırım için gelir sağlamakta, kırsal göçü baskı altına almakta, mirası korumakta, kültürel anlayışı geliştirmekte ve ev sahibi topluluklar arasında gurur ve öz saygı duygusunu beslemektedir (Dünya Turizm Örgütü, 2015: 52).

Dünya Turizm Örgütünün 2017’de Çin’de düzenlediği 22. Genel Kurul toplantısında kültür turizmi yeniden tanımlanmıştır: “*Kültür turizmi, ziyaretçinin temel motivasyonunun bir turizm destinasyonundaki somut ve somut olmayan kültürel çekicilikleri/ürünleri öğrenmek, keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek olduğu bir turizm etkinliği türüdür. Bu çekicilikler/ürünler, sanatın ve mimarlığın, tarihî ve kültürel mirasın, mutlak mirasın, edebiyatın, müziğin, yaratıcı endüstrileri ve yaşam kültürlerini, değerlerini, inançlarını, geleneklerini içeren bir toplumun kendine özgü malzeme, entelektüel, manevi ve duygusal özellikleriyle ilgilidir*” (2017:15).

Dünya Turizm Örgütünün bu yeni tanımı, çağdaş kültür turizminin yalnızca kültürel alanlar ve anıtlarla değil, yaşam biçimleri, yaratıcılık ve “gündelik kültür” ile ilgili daha geniş bir içeriğinin olduğunu doğrulamaktadır (Richards 2018: 13). Günümüzde kültür turizminin odağının somut kültür varlıklarından somut olmayan kültürel mirasa doğru yöneldiği görülmektedir (Richards 2018: 13). İnsanların kendi köklerini arama, diğer kültürleri öğrenme ve anlama merakı artmakta ve bu eğilim kültür turizmine talebi artırmaktadır.

Uygarlık, hiçbiri diğeri olmadan üretilmeyecek somut ve somut olmayan bir dizi başarının toplamı olarak kabul edilmektedir (Masoud vd. 2018: 54). İnsanlık tarihinin somut ve somut olmayan değerleri dünyanın önemli hazineleridir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında, somut olmayan kültürel miras unsurlarına ilişkin farkındalığın artırılması, aktarımının sağlanması, unsurların envanterlenmesi ve yeniden canlandırma önem taşımaktadır (Gürçayır Teke 2018: 20). Kültürel mirasın korunmasında 1972’deki ilk sözleşme binalar yapılar ve doğal alanlar üzerinde durmakta iken, 2003’teki sözleşme daha çok insan ve yaşam biçimlerini öne çıkarmaktadır.

Turizm ve kültür iş birliğinin gelecekteki en büyük engeli paydaşlar arasındaki farklı amaçlar olarak görülmektedir. Turizm genel olarak somut ve somut olmayan kültürel varlıkların tüketicisi olarak algılandığından, paydaşlar arası iş birliğindeki önyargıların yıkılmasında sürdürülebilir turizm yaklaşımı etkili olabilecektir. Dünya Turizm Örgütünün “Tourism and Intangible Cultural Heritage” (Turizm ve Somut Olmayan Kültürel Miras) raporunda, taraflar samimi olarak birbirlerinin istek ve değerlerine karşı anlayış geliştirdiğinde, toplum, turizm ve miras arasında gerçek ortaklıkların gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır (2012:1). Bu nedenle, turizm çıkar gruplarının kültürel miras yönetimi kavramları, idealleri ve uygulamaları konusunda farkındalık kazanması gerekirken, miras yöneticileri, karmaşık turizm olgusunu ve işleyişini kavramaya çalışmalıdır (Dünya turizm Örgütü 2012: 1). Çoğu durumda yönetimin öncelikli amacı koruma olsa da kültürel miras, turizm ve diğer kullanımlarla yerel ekonomileri dönüştürmek ve canlandırmak için bir ürün olarak düşünülmüştür (Korstanje 2012: 179). Somut olmayan

kültürel mirasın bağlamından kopartılmadan, dondurulmadan, ticari bir nesneye, seyirlik bir gösteriye ya da bir nostaljik bir nesneye dönüştürülmeden korunması için çok disiplinli ve çok paydaşlı bir bakış açısı gerektiği açıktır (Ölçer Özünel 2017: 364). Turizmin olası olumsuz etkilerinin önceden belirlenmesi ve bu etkilerin proje süresince izlenmesi, gerektiğinde uyarlamaların hayata geçirilmesi için gereklidir (Van Der Zeijden 2015: 200). Turizm planlamacıları ve destinasyon yöneticilerinin kültür turizmini kitle turizmi gibi metalaştırmaması gerektiği ortadadır.

Tüm taraflar, ilgili somut olmayan kültürel mirası riske atabilecek aşırı ticarileştirmeye ya da sürdürülebilir olmayan turizme yol açmasını önlemek için bilinçlendirmeyi artıracak eylemlere teşvik edilmelidir (Van Der Zeijden 2015: 193). Ölçer Özünel, “kültürel mirasın korunmasında ‘karanlık yüzler’ olarak tanımladığı alanlarda; unsurların aşırı ticarileştirilmesi, bağlamından kopartılması (decontextualisation), aşırı millileştirilmesi (nasyonalizasyon), turistifikasyon, müzeifikasyon, kültürel mekânların ortadan kaldırılması ya da işlevsizleştirilmesi, yeniden canlandırırken yapılan hatalar, yaşayan bir miras biçimi olan somut olmayan kültürel miras unsurlarının dondurularak korunmaya çalışılması, doğal ve çevresel kaynakların aşırı istismarı”na dikkat çekmektedir (2017: 352). Tüm bu karanlık alanların turizm planlamasında dikkate alınması gerekmektedir. Somut olmayan kültürel mirasa duyarlı alanlarda, doğa ve kültür temelli turizm için küçük ölçekli projeleri oluşturmak dengeyi sağlamada daha başarılı olabilecektir.

Sürdürülebilirlik anlayışıyla yönetilen turizm; sanat, el sanatları ve diğer yaratıcı faaliyetlerin gelişimini teşvik ederken, somut ve somut olmayan mirasın tanıtılması ve korunması için önemli bir güç olabilmektedir (Dünya Turizm Örgütü 2015: 14). Birçok ülkede turizm vergilerinin %5’i tarihî, kültürel, dinî, miras alanlarının ve önemli turistik destinasyonların gelişimi için ayrılmaktadır (Dela Santa ve Tiatco 2019: 304). Kültürel mirasın turizm için önemli bir kaynak olduğu düşünüldüğünde, turizm işletmelerinin, kültürel mirasın bakımı ve korunması için fonlar oluşturması beklenmelidir (Shishmanova 2015: 248). Kültür ve Turizm Bakanlığı ve yerel yönetimlerin kültürel mirası korumak için turizm gelirlerinden pay alması koruma ve farkındalığı artıracak faaliyetlere kaynak sağlayabilecektir.

Dünya miras listesinin oluşturulmasında öncelikli amaç, miras alanlarını koruma altına almak iken, bu listeye girmek onları günümüzün önemli turizm ikonları arasına yerleştirmiştir (Çokişler 2018: 124). Jimura’nın (2011:295) Japonya’da Ogimach’ın Dünya Kültürel Miras Listesi’ne girmesinin etkilerini araştırdığı çalışmada; “hızlı bir turizm gelişimi yaşandığı”, “yerli turistlerin ilgisinin yükseldiği” ve “yerel halkın kültürel çevrenin korunması ve bölgenin bu statüsünün korunmasına yönelik tutum geliştirdiği” sonuçlarına ulaşmıştır. Vong ve Ung’nun araştırmasında Macau’nun miras alanlarını ziyaret eden turistlerin, Macau’nu tarihini ve kültürünü de öğrendiklerini belirlemişlerdir (2012: 237). Caust ve Vecco’nun Asya ülkeleri için UNESCO Dünya Mirası tanıtımının bir lütf mu yoksa yük mü olduğunu sorguladığı çalışmada, miras alanlarına yapılan kontrolsüz ziyaretlerin bu alanlara zarar verdiği belirlenmiştir (2017: 8). Yapılan çalışmalar, kültürel mirasın korunması için bu alanlarda turizmin iyi planlanması ve yönetilmesi gerektiğini gösterir.

3-5 Aralık 2018’de İstanbul’da düzenlenen “Herkesin yararı için” temalı III. Dünya Turizm ve Kültür Konferansında; “turizm ve kültür paydaşları arasında sürdürülebilir gelişim hedefleri uygulamasına katkıda bulunan daha kapsayıcı ortaklıklar oluşturmak” ve “kültürel etkileşimi teşvik eden ve faydaların ilgili tüm topluluklar tarafından paylaşılmasını sağlayan turizm gelişimini teşvik etmek” şeklinde iki öncelik belirlenmiştir

(Dünya Turizm ve Kültür Konferansı 2018: 2). Tüm paydaşları kapsayan ortaklıklar ve faydanın paylaşılması sürdürülebilirlik açısından vurgulanmıştır.

Kültür turizmi üzerine araştırmalar, antropoloji ve kültür turizmi, kültür tüketimi, kültür turizmi motivasyonları, kültür turizminin ekonomik yönleri kültür turizmi ile kültürel miras ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Kültür turizmi ile kültürün yaşatılmasını destekleyerek ve turizm için cazibe merkezleri oluşturarak her iki alana da fayda sağlandığı görülmektedir. Ancak, bu sinerjilerin ne dereceye kadar gerçekleştirildiği ve ayrıca kültür ve turizmin aktif olarak birbirine zarar verip veremeyeceği ile ilgili önemli sorular varlığını sürdürmektedir (Richards 2018: 19).

Evliya Çelebi İzmir Kültürel Rotası

Kültürel rotalar, az bilinen turistik yerleri bir tema altında daha etkin bir şekilde sunmakta ve miras varlıklarının yönetimini, korunmasını geliştirmektedir (Meyer 2004: 3). Bir tür kültür turizmi ürünü olarak kültürel rotalar, kültürel etkinliklere toplumun katılımını teşvik etmekte ve bu sayede ortak bir kültürel miras bilincini arttırmaktadır. Kültürel rotaların değerinin, kültürel mirasın korunması ve bunun yanında kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınma potansiyeli ile farkına varılmıştır (Hafele 2013: 12). Kültürel rotalar yalnızca bir “turistik ürün” değil, hatıralarla ilgili bir tür mirastır (Shishmanova 2015: 247). Kültürel rotaların tümü kültürel miras olarak adlandırılmaz kuşkusuz. Toplumun tarihî ve sanatsal mirasını içine alan ve değerini artırıcı uygulamalarla oluşturulan kültürel rotalar kültürel miras olarak adlandırılabilir (Berti ve Mariotti 2015: 43). Kültürel rotalarda; kültürel miras (mimari, kırsal, kentsel, vb.); kültür merkezleri (konser salonları, tiyatrolar, sergi alanları vb.); çevresel miras (parklar, özel ilgi gören doğal alanlar, bisiklet yolları, peyzaj güzergâhları vb.); yemek ve yerel el işi ve geleneksel festivaller, periyodik kültürel etkinlikler bulunabilir (Dünya Turizm Örgütü 2015: 15).

Dünyada birçok kültürel rota örneği bulunmaktadır. Başarılı örneklerden biri olan Alman Masal Rotası, Grimm kardeşlerin masallarındaki (Kırmızı Başlıklı Kız, Kül Kedisi, Bremen Mızıkacıları, Hansel ve Gratel, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Çizmeli Kedi, Uyuyan Güzel gibi) hikâyelerin geçtiği yerleri içine alan bir rotadan oluşmaktadır. Masal Rotası Grimm kardeşlerin doğduğu kent Hanau’dan başlayıp Bremen’e kadar ulaşmaktadır. Rota üzerinde kaleler ve saraylar, ormanlar, masal müzeleri, ahşap çerçeveli evleri olan kasabalar ve UNESCO Dünya Mirası Alanları bulunmaktadır (Bendix ve Hemme 2004: 187). Alman Masal Rotasını oluşturmak için 1975’de turizm dünyasından temsilciler, gazeteciler ve politikacılardan oluşan bir konsorsiyum kurmuşlardır (Hemme 2005: 71). Kültürel rotaların oluşturulması ve sürdürülebilirliği için güç birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Daha iyi hizmet vermek, turistlerin rota boyunca deneyimini geliştirmek ve çevreyi korumak için hem kamu hem de özel sektörün iş birliğine ihtiyaç vardır. Alman Masal Rotası halen yerli ve yabancı turistleri çekmektedir. Hemme bu rotanın günümüze kadar hâlen turistler tarafından tercih edilmesini, rotanın hikâyesinin olmasına bağlamaktadır (2005: 75). Ölçer Özünel Alman masal rotasında, kültür-uygulama-ekonomi çerçevesinde masal hazinelerinin verimli değerlendirildiğini vurgulamıştır (2011: 62). Masal rotası turizm açısından iyi bir tema olmasının yanında Alman folklorunun tanınması ve yaşatılmasını sağlamaktadır.

Kültürel rotalar, zaman ve mekândaki değişimin kanıtı olarak, kültürün toplumdaki rolünü gösteren bir tür kültürel mirastır (Shishmanova 2015: 247). Türkiye’de somut ve somut olmayan kültürel mirasların korunması ve yaşatılabilmesi amacıyla kültürel rotalar geliştirilebilir. Oğuz, kültürel mekânın, somut olmayan kültürel mirası doğal bağlamında koruma özelliğine sahip olduğunu ve mekânını kaybeden ve icra edilmeyen eski kültürlerin yok olmaya başladığını belirtmektedir (2007:30). Kültürel mekânlar, doğum,

sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerine bağlı olabileceği gibi, cami, türbe, yadır, mezarlık, hıdırlık, bayram yeri gibi halk inançlarına veya bağ bozumu, yayla şenliği, köy yaşantısı gibi halk hayatına yönelik olabilir (Oğuz 2007:32). Kültürel rotaların kültürel mekânlardan oluştuğunu iddia etmek mümkün görülmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahat rotasının, güzergâhtaki kültürel mekânların korunması ve yaşatılması için katkı sağlayabileceği öne sürülebilir.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, coğrafya, iklim, kültür, dil, din, mimari, folklor açısından önemli bir eserdir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, Türk kültürünün somut ve somut olmayan kültürel mirası hakkındaki bilgileri sunan en değerli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Ekici ve Gökçe 2013: VII). 1611-1685 yılları arasında yaşayan Evliya Çelebi, yaklaşık 40 yıl boyunca seyahat etmiş ve izlenimlerini 10 ciltlik bir eserde toplamıştır. Evliya Çelebi seyyah olmanın yanında, tarihçi, halk bilimci, müzisyen, ressam, haritacı, dil bilimci, zanaatkâr, mimar, savaşçı ve gurme olarak da kabul edilmektedir (Çelik Şavk 2011: 15). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi tarihçi, coğrafyacı, antropologlar tarafından farklı gözle incelenirken, bu çalışmada Seyahatname turizm açısından kültürel rota oluşturabilmek için incelenecektir.

Evliya Çelebi'nin İzmir seyahati Seyahatname'nin 9. cildinde yer almaktadır (Kahraman 2011: 89). 9. cilde Evliya Çelebi'nin hacca gitmek için İstanbul'dan ayrılışı ve yol üzerinde İzmir seyahati anlatılmaktadır. Evliya Çelebi İzmir'e Bergama üzerinden girmiş, sırasıyla; Menemen, Foça, İzmir merkez, Urla, Karaburun, sonrasında Çeşme'ye giderek Sakız adasına geçmiş, tekrar ana karaya Sığacık'tan geçerek Seferihisar, Selçuk, Tire, Bayındır ve Birgi ziyaretlerini gerçekleştirmiştir (Akan 2011: 201). İzmir liman şehri ve ticaret merkezi olması ile tarihte farklı kültürlerin birlikte yaşamasına tanıklık etmiştir. Bu yönüyle İzmir'in tarihi ve kültürel yapısı turizm için çekicilik oluşturmaktadır.

Tarih, halk bilimi, sanat tarihi, dil bilimi, iletişim ve coğrafya bilim dallarından akademisyenlerin yürüttüğü "Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi Projesi"nde Evliya Çelebi'nin İzmir ve çevresindeki ziyaretleri, tarihi, coğrafyası ve kültürel yapısı hakkında bilgiler sunulmuştur (Ekici ve Gökçe 2013: VII). Proje de, Seyahatnamedeki kent kimliği hakkındaki bilgiler ve İzmirli olmanın neleri kapsadığı yönündeki örnekler ortaya konmuştur.

Evliya Çelebi; İzmir seyahatinde kaleleri, camileri, köprüleri, çeşmeleri, hamamları ve halkın yaşamını anlattığı gibi, birçok hikâye ve tılsımdan da bahsetmiştir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, Halkapınar'da bulunan tılsımlı Balıklıgöl'ü, Kadife Kale'deki tuhaf ağacı, Menemen'deki sivrisinek hikâyesini, Urla'daki devasa asmayı, Sığacık'taki Karagöl'ün balıklarını, Ayasuluk'taki Dahhak mezarını farklı bulduğunu aktarmıştır (Akan 2011: 211). Benzer şekilde Kuzay Demir, Evliya Çelebi'nin İzmir'de 6 tılsımdan bahsettiğini vurgulamaktadır (2011: 79). Seyyaha farklı görünen bu unsurlar, hikâyeler, tılsımlar turistler için de çekicilik yaratmaktadır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de Urla'nın övülen yiyecek-içecekleri olarak zeytin, zeytinyağı ve üzümü saymıştır (Kahraman 2011:113). Çelebi Urla'da 37 renk üzüm gördüğünü, buraya özgü zeytinin dalında olgunlaşıp, işlem görmeden yenebildiğini yazmıştır (Kahraman 2011: 113). Türkiye'de yalnızca Urla ve Karaburun'da yetişen dalında tatlanan Hurma zeytin Seyahatname'de yer bulmuştur. Çelebi'nin seyahati sırasında Urla'da 240 zeytinyağı değirmeni olduğu görülmektedir (Kahraman 2011: 113). Günümüzde Urla'da bir zeytinyağı müzesi bulunmakta ve zeytinyağı önemli bir ürün olmaya devam etmektedir. Seyahatname'de yer alan, Tire'de yaylada Çelebi'nin çınar ağacına kazıdığı yazıyı (Karaman 2011: 177) görme arzusu yadsınamaz. Turist çeken

bir pazar özelliği taşıyan Tire pazarının büyüklüğü, kalabalıkları Çelebi'nin de dikkatini çekmiş ve Seyahatname'de vurgulamıştır. Gastronomide ünlü olan Tire, Seyahatname'de çok sayıda yemeği ile yer bulmuş, Çelebi bunu "Kestanesi, çöreği, tavuk böreği yiyenin sağlıklı olur yüreği" diyerek belirtmiştir (Karaman 2011: 187). Seyahatname'de mesire yerleri, kurulan sofralar, şenlikler, giyim, yemek üzerine birçok anlatı bulunmaktadır.

Günümüz gezginleri Seyahatname'de bahsedilen eserleri yerinde görme, dönemindeki hâliyle karşılaştırma şansına sahip olabilecekleri gibi dönemin hikâyeleri, gelenekler yaşatılabilecektir. Bu bilgiler turistlerin hem macera merak hem de öğrenme isteklerini karşılayacaktır.

Dünyada çok sayıda kültürel rota oluşturulmakta ancak birçoğu zamanla kaybolmaktadır. Kültürel rotanın kalıcı olabilmesi için, rotanın oluşturulması ve sürdürülmesinde dikkat edilmesi gereken kriterler ve uygulanan modeller bulunmaktadır. Rota oluşturmada kullanılan modellerden biri Bozic ve Tomic tarafından geliştirilen "Kültürel Rota Değerleme Modeli"dir (2016: 29). Kültürel Rota Değerlendirme Modeli temelinde "Ana değerler" ve "Turizm değerleri" olarak ikiye ayrılmaktadır. Ana değerler; bilimsel değerler, rotaya özgü değerler, ekonomik önem, tedbir ve koruma değerleri olarak gruplandırılmıştır. Turizme özgü değerler ise; fonksiyonel değerler ve turizm ürününün ek değerleri olarak iki gruba ayrılmıştır.

Bilimsel değerler; kültür, tarih, sanat, sosyal, eğitim, araştırma ve estetikten oluşmaktadır. Evliya Çelebi'nin İzmir seyahati güzergâhı bilimsel değerler içerisindeki tüm unsurları taşımaktadır. Tarihi, kültürel, sanatsal birçok değer güzergâh içerisinde bulunmaktadır. Bergama'da Pergamon antik kenti ve kale, Foça'da kale, hamam ve camiler, İzmir merkezde camiler, kiliseler, Kızlarağası hanı, Kadife Kale, Çeşme ve Seferihisar kaleleri, kale içi eski yerleşimleri, Birgi kültürel, tarihi ve sanatsal değerlerdir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ile ilgili birçok çalışma da araştırma koşulunu (örn. Akan 2011, Ekici ve Gökçe 2013, Kuzay Demir 2011, Şahin 2013) karşılamaktadır.

Modeldeki rotaya özgü değerler; rotanın coğrafi karakteri, rotadaki cazip alanların sayısı, rotanın temasının çekiciliği, rotayı yöneten bir organizasyonun varlığı ve yönetim planından oluşmaktadır. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi nadir olmanın yanında, kültürel miras olarak çekicilik unsuru taşımaktadır. Bölgenin doğal güzellikleri, ovaları, dağları, denizi, yetişen ürünleri doğal çekiciliklerini oluşturmaktadır.

Modelde rotanın ekonomik önemi; yerel topluma katkı, daha geniş bir bölgenin ya da bir bütün olarak ülkenin ekonomik kalkınmasına etkisi, yatırımlar için potansiyel, marka yaratılmasına katkı, ülkenin olumlu bir imajının yaratılmasına katkı ve sınır ötesi iş birliği olanaklarını kapsamaktadır. Evliya Çelebi seyahatlerinde yerleşim yerlerini, insanların yaşamlarını anlatmakta, günümüzde de bu yerlerin büyük çoğunluğunda yaşam devam etmektedir. Bu nedenle bu yerleşim yerleri kültürel rotaya dâhil olduğunda yerel halkın ekonomisine katkıda bulunacaktır.

Model içindeki tedbir ve koruma değeri; rotadaki alanların mevcut durumu, alanların güvenlik açığı, koruma düzeyi ve uygun sayıda turisti içermektedir. Seyahatname'de ismi geçen birçok cami, hamam günümüze kadar gelememiştir. Bahsi geçen geleneklerin, mesleklerin bir kısmı da kaybolmuştur. Kültürel rotanın oluşturulması ile tarihî ve kültürel değerlerin öneminin anlaşılması, halkta ve yöneticilerde farkındalığı artırarak korunma sağlayabilecektir.

Modelin turizme özgü değerlerden fonksiyonel değerleri kısmında: rotanın turizm ve coğrafi konumu, turist sinyalizasyonu ve rotadaki cazibe merkezlerinin yoğunluğu değerlendirilmektedir. İzmir, Türkiye'de İstanbul, Antalya ve Muğla illerinden sonra en

çok turist ağırlayan ildir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020: 5). İzmir tarih, kültür, doğal kaynaklar ve alt yapı açısından turizme uygundur.

Modeldeki turizm ürünün değeri tanıtım, konaklama hizmetleri, restoran hizmetleri, rehberlik hizmetinin varlığı ve turizm altyapısı, sahaların rota üzerindeki çekiciliği, otantik hediyelik eşyaların varlığı gibi unsurlardan oluşmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının istatistiklerine göre, İzmir’de 1689 konaklama tesisi, 182047 yatak kapasitesi bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020: 2). İzmir rehberler odasına kayıtlı 992 rehber görev yapmaktadır (TUREB 2020: 1). İzmir Türkiye’de kitlesel turizmin başladığı yer olması ile konaklama ve restoran kapasitesi, hizmet veren rehber sayısı açısından sorun yaşamamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak, Evliya Çelebi’nin İzmir seyahatinin kültürel rotaya uygunluğu Kültürel Rota Değerleme Modeli ile incelenmiş, rotanın modelin tüm kriterlerini karşılayacak özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bu modele göre, Evliya Çelebi’nin İzmir seyahatinin kültürel rotasının oluşturulması uygun görülmektedir.

Evliya Çelebi İzmir kültürel rotasının, turistik ürün olmanın yanında kültürel mirasın tanınmasına, yaşatılmasına ve korunmasına katkı sağlayacağı beklenebilir. Bu kültürel miras rotası 17. yüzyılın Anadolu tarihinin bir bölümünün anısını yaşatabilecektir. İzmir’in turizm alt yapısı kültürel rotayı hayata geçirmede kolaylık sağlayacaktır.

Evliya Çelebi İzmir Kültürel Rotası Bergama’dan başlayıp, Menemen, Foça, İzmir merkez, Urla, Çeşme, Seferihisar’dan Tire’ye ulaşmaktadır. Rota üzerinde somut ve somut olmayan kültürel mirasa ilişkin turiste öğrenme, deneyimleme, eğlenme fırsatı sunan merkezler belirlenmelidir. Bu merkezlerin planlanmasında somut olmayan kültürel mirasın aşırı turizm nedeniyle zarar görmemesi için halk bilimcilerin rehberlik etmesi sağlanmalıdır.

Rotada, Çelebi’nin güzergâhı üzerinde bulunan yerleşim yerlerindeki gelenekler, ritüeller, el sanatları, yemekler, günlük ve özel gün kıyafetleri turistik ürün olarak değerlendirilebilir. Somut olmayan kültürel mirasın turistik ürün olarak değerlendirilmesinde, Ölçer Özünel’in (2017: 357) unsurun bağlamından koparılması ya da metalaşması tehlikesi uyarısı göz önünde tutulmalıdır. Somut olmayan kültürel mirasın yaşatılması, tanıtılması ve korunması için sürdürülebilir turizmin katkısı olduğunu savunan bilim insanları olduğu gibi, turizme tamamen karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Turizmin kontrolsüz büyümesiyle aşırı ticarileşmesi sonucu topluma ve doğaya zarar verdiği bilinmektedir. Turizm kaynaklı sorunları önlemek için planlamalarda turizmin taşıma kapasitesinin belirlenmesi gerekmektedir. Taşıma kapasitesi ile aşırı ticarileşme, kalabalıklaşma, toplumsal ve ekolojik zararların önüne geçmek mümkündür. Somut olmayan kültürel miras sürdürülebilirlik anlayışıyla turistik ürüne dönüştürüldüğünde kültürel mirasın yaşatılması, tanıtılması ve korunması sağlanabilecektir.

Evliya Çelebi’nin tarihi bir değer olması, onun yolculuğunu deneyimleme arzusu turistik talep oluşturacaktır. Bu aynı zamanda Evliya Çelebi’yi tanımayı, dönemin tarihini öğrenmeyi sağlayacaktır. Turistik talepte deneyim edinme isteğinin karşılanması için rota üzerinde uygun alanlar oluşturulabilir. Bölgenin el sanatlarının deneyimlenmesi için ustaların atölyelerinin doğal ortamında düzenleme yapılabilir. İlginin artması el sanatlarının yaşatılmasını sağlayabilecektir.

Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde pek çok yöresel yemeğe yer verilmiştir. Seyahatnamede geçen: Tire’nin misafir sofralarındaki tavuk yemekleri, börekleri, helvası, Urla’nın zeytini, üzümleri ve Çeşme’nin sakızı gibi ürünler turistik çekicilik unsurlarıdır. İzmir’in yemeklerinin tadımının yanında, yöresel yemeklerin yapımının mutfak

atölyeleri ile deneyimlenmesi turistik talebi artıracaktır. İzmir’de bulunan üniversitele-
rin Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümleri yöresel tatların ortaya çıkarılması, tanıtı-
mı ve yaşatılması için projeler geliştirebilir. Güzergâh üzerindeki yerleşim yerlerinde
kooperatifler ile bu yemeklerin yapım ve tadımı sağlanabilir. Çeşme’nin Germiyan köyü
ekmeği ve peynirinin günümüzde tekrar üretilmeye başlamasında turizmin etkisi olmuş-
tur. Urla’da bulunan Zeytinyağı müzesine benzer şekilde, üzüm çeşitleri ve bunlardan
elde edilen ürünlere yönelik müzelerin oluşturulması bağlılığın ve üzüm çeşitlerinin
korunmasına katkıda bulunabilir. Bu müzelerde üretim de yapılabilirse ziyaretçiler için
öğretici olabilir.

Yemek kültürünün tanıtılması ve yaşatılmasında festivaller önemli rol oynamakta-
dır. Alaçatı Ot Festivali, Germiyan Ekmek Festivali, Urla Enginar Festivali, Seferihisar
Mandalina ve Atalık Tohum Festivalleri Rota üzerindeki örnek festivallerdir. Bu festi-
vallere aşırı kalabalıklık eleştirileri olsa da festivaller ürünlerin tanıtımı ve üretimini
teşvik etmektedir. Genel olarak eleştiriler plansızlıktan ve uygulamadaki aksaklıklardan
kaynaklanmaktadır. Sorunu çözmek için festivallerin kaldırılması değil iyi planlanması
önerilebilir. Turistik çekicilikleri oluşturan tılsımların, hikâyelerin, geleneklerin etkin-
liklerle yaşatılması unutulmalarını önleyecektir.

Evliya Çelebi İzmir’de yaşayan farklı gruptaki insanların kıyafetlerini de ayrıntılı
olarak betimlemiştir. Bu kıyafetlerin turistik hizmet sunanlar tarafından giyilmesi meta-
laşma ve bağlamından koparılma riski taşısa da bu sayede kıyafetlerin tanıtımı yapılabi-
lir, günlük yaşamda yeniden kullanılmaya başlanabilir. İlgi çeken kumaşlar, desenler,
motifler, boyalar tekrar kullanılabilir ve yeni alanlara uyarlanabilir. Kumaşın dokunması
ve farklı alanlarda kullanılması yöre halkına yeniden gelir getirebilir. Ödemiş’in Birgi
köyünde dokumaların peştamal, şal, perde, masa-sehpa örtüsü gibi yeni alanlarda kulla-
nılmak üzere üretildiği bilinmektedir. Benzer şekilde keçe üretimi de gelişmiş, farklı
kullanım alanlarına kavuşmuştur. Tire ve Ödemiş pazarlarında ticari bir değerinin olma-
sı ile üretimlerinin yeniden başladığı görülmüştür. Yöre halkının turistik üründen gelir
elde etmesi somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasına katkı sunar-
ken, büyük kentlere göçleri de azaltabilir. Turizm gelirlerinin yöre halkına katkısının
artırılması için önlem alınması gerekmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel yönetimler, sivil toplum örgütlerinin özel sektö-
re bu rotanın hayata geçirilmesinde destek sağlaması önemlidir. Alman masal rotasında
olduğu gibi rotanın oluşturulması ve faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için konsorsiyum
oluşturulması önerilebilir. Konsorsiyumun üyelerinin tüm paydaşları temsil edecek
şekilde belirlenmesi ve uygulamadaki kararlarda etkin rol oynaması rotanın başarısına
katkı sağlayacaktır. Özellikle, okulların kültürel gezilerinde Evliya Çelebi kültürel rota-
sının izlenmesi, gelecek nesillere kültürel mirasın tanıtılması ve farkındalık oluşmasında
faydalı olacaktır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA (Tüm makalelerde yıl ve sayı sıralaması yanlış yazılmıştır. İlk sıradaki örnekteki gibi hepsi düzen-
lenmelidir.)

Akan, Mertcan. “Evliya Çelebi’nin İzmir’inden Dikkat Çekici Unsurlar”. *Journal of Turkish World Studies*, 11 (2)
(2011): 195–214.

Avrupa Konseyi. “Explore all Cultural Routes by Theme” <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme/>
(Erişim Tarihi: 09.09.2019).

- Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü. "Cultural Routes of the Council of Europe" <https://rm.coe.int/en-brochure-cultural-routes-2019/168092594a/> (Erişim Tarihi: 11.09.2019)
- Bendix, Regina ve Hemme, Dorothee. "Fairy Tale Activists: Narrative Imaginaries Along a German Touristic Route. In Institute of Lithuanian Literature and Folklore". *Folklore Studies*, 21 (28) (2004): 187–197.
- Berti, Elenora ve Mariotti, Alessia. "The heritage of Cultural Routes: Between Landscapes, Traditions and Identity" 42-53. *Cultural Routes Management: From Theory to Practice. Step-by-Step Guide to the Council of Europe Cultural Routes*. Council Europe. Strasbourg. 2015.
- Bozic, Sanja ve Tomic, Nemaia. "Developing the Cultural Route Evaluation Model (CREM) and its Application on the Trail of Roman Emperors, Serbia". *Tourism Management Perspectives*, 17 (2016): 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.11.002>
- Bujdosó, Zoltán ve diğ. "Basis of Heritagization and Cultural Tourism Development". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188 (2015): 307–315. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.399>
- Caust, Josephine, ve Vecco, Marilena. "Is UNESCO World Heritage Recognition a Blessing or Burden? Evidence From Developing Asian Countries". *Journal of Cultural Heritage*, 27 (2017): 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2017.02.004>
- Çelik Şavk, Ülkü. "Sorularla Evliya Çelebi". Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. 2011.
- Çokişler, Nazım. "Kapadokyalı Teyzenin Savunması: Turizm Açısından Kültürel Mirasın Otantikliği Sorunu". *Milli Folklor*, 120 (Kış 2018): 119–130.
- Correia, Antonia, Kozak, Metin ve Ferradeira, Jerradeira. "From Tourist Motivations to Tourist Satisfaction". *International Journal of Culture, Tourism, and Hospitality Research*, 7 (4) (2013): 411–424. <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-05-2012-0022>
- Dela Santa, Edieser, ve Tiatco, Sir Anril. "Tourism, Heritage and Cultural Performance: Developing a Modality of Heritage Tourism". *Tourism Management Perspectives*, 31 (Mayıs 2019): 301–309. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.06.001>
- Dünya Turizm ve Kültür Konferansı. "3rd UNWTO/UNESCO World Conference on Tourism and Culture: for the Benefit of All" http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_unesco_istanbul_conf_concept_note/ (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Dünya Turizm Örgütü. *Global Report on Cultural Routes and Itineraries*. UNWTO, Madrid, 2015. https://catedratim.files.wordpress.com/2017/01/omt-2015-global_report_cultural_routes_itineraries.pdf (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Dünya Turizm Örgütü. *Tourism and Intangible Cultural Heritage*, UNWTO, Madrid. 2012. E-ISBN: 978-92-844-1479-6.
- Dünya Turizm Örgütü. *General Assembly*. UNWTO, Madrid, 2017. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/unwtogad.2017.1.g51w645001604517> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Dünya Turizm Örgütü. *Tourism and Culture Synergies*. UNWTO, Madrid, 2018. <https://doi.org/10.18111/9789284418978> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Dünya Turizm Örgütü. *Why Tourism?*. UNWTO, Madrid, 2019. <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>
- Dünya Turizm Örgütü. *International Tourism Highlights*. UNWTO, Madrid, 2020. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Ekici, Metin ve Gökçe, Turan. *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-I 1*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2013.
- Gürçayır Teke, Selcan. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler". *Milli Folklor*, 120 (Kış 2018): 19–31.
- Hafele, Eve. *European Cultural Routes (1.)*. Viyana: Federal Ministry of Economy, Family and Youth, Department for Tourism and Historic Objects. 2013.
- Hemme, Dorothee. "Landscape, Fairies and Identity: Experience on the Backstage of the Fairy Tale Route" *Journal of Tourism and Cultural Change*, 3 (2) (2005): 71-87. <https://doi.org/10.1080/09669580508668488>
- Jimura, Takamitsu. "The Impact of World Heritage Site Designation on Local Communities-A Case Study of Ogimachi, Shirakawa-Mura, Japan". *Tourism Management*, 32 (2) (2011): 288–296. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.005>
- Kahraman, Seyit. Ali. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya-Manisa-İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke-Medine (1. baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2011.
- Kuzay Demir, Gonca. "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İzmir'in Tılsımları". *Milli Folklor*, 23 (92) (2011): 268–269.
- Korstanje, Maximiliano. "Reconsidering Cultural Tourism: An Anthropologist's Perspective". *Journal of Heritage Tourism*, 7 (2) (2012): 179–184.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>. (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Masoud, Haleh, Mortazavi, Mohammad ve Torabi Farsani, Neda. "A Study on Tourists' Tendency Towards Intangible Cultural Heritage as an Attraction (case study: Isfahan, Iran) City", *Culture and Society*, 17 (Kasım 2018): 54–60. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2018.11.001>
- Meyer, Dorothea. "Tourism Routes and Gateways", *Overseas Development Institute*. 2004. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/4040.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Oğuz, M. Öcal "Folklor ve Kültürel Mekân" *Milli Folklor*, 19 (76) (2007): 30-32.
- Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013a.

- Oğuz, M. Öcal. "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras" Millî Folklor, 25 (100) (2013b): 5-13.
- Ölçer Özünel, Evrim. "Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak" Millî Folklor, 23 (91) (2011): 60-71.
- Ölçer Özünel, Evrim. "Camekândan Canlı Performansa Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler". Editörler: Oğuz, M. Öcal, Ölçer Özünel, Evrim ve Teke, Gürçayır Selcan. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi (1). Ankara: 2013.
- Ölçer Özünel, Evrim "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileşme". Uluslararası Bursa Sempozyumu Bildiri Kitabı, 349-365, Bursa: 2017.
- Richards, Greg. "Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends". Journal of Hospitality and Tourism Management, 36 (2018): 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Şahin, İbrahim. "Evlîya Çelebi'nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatnâme'de Buna Dair Sorunlar" içinde: Kent ve Seyyah: Evlîya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi III. (1. baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 2013.
- Shishmanova, Maria. Valkova. "Cultural Tourism in Cultural Corridors, Itineraries, Areas and Cores Networked". Procedia - Social and Behavioral Sciences, 188 (2015): 246–254. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.382>
- TUREB (Türkiye Turist Rehberleri Birliği). <http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).
- Urry, John ve Larsen, Jonas. "The tourist gaze" 3.0. SAGE Publications, 2011.<https://ebookcentral.proquest.com>
- Van Der Zeijden, Albert. Cultural Tourism and Intangible Heritage: A Critical Appraisal and Policy Guidelines. 191-202. ed. Will Munsters ve Marjan Melkert, Anthropology as a Driver for Tourism Research. Antwerpen and Apeldoorn: Garant. Belgium: 2015.
- Vong, Louis Tze-NGai ve Ung, Alberto. "Exploring Critical Factors of Macau's Heritage Tourism: What Heritage Tourists are Looking for when Visiting the City's Iconic Heritage Sites". Asia Pacific Journal of Tourism Research, 17 (3) (2012): 231–245. <https://doi.org/10.1080/10941665.2011.625431>
- Werner, Cynthia. "The New Silk Road: Mediators and Tourism Development in Central Asia" Ethnology, 42 (2) (Bahar 2003):141-159.
- Yılmaz, Ayşegül. Cultural Routes of the Council of Europe National Country Mapping Turkey. Council of Europe. 2021.